

Detta verk är licenserat under en
Creative Commons Erkännande-Dela Lika 2.5 Sverige Licens
<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/2.5/se/>

Att lära känna blåskvintetten

Arrangering

Linus Berglund
linus.berglund@gmail.com

Innehållsförteckning

1. Inledning	sid. 3.
1.1. Syfte	sid. 3.
1.2. Frågor	sid. 3
2. Metod	sid. 4.
2.1. Arrangeringstekniska frågor	sid. 4.
2.2. Instrumenttekniska frågor	sid. 4.
3. Material	sid. 4.
4. Resultat	sid. 5
3.1. Arrangeringsmetoder	sid. 5
3.2. Instrumenttekniska frågor	sid. 5
3.2.1. Fagott	sid. 5
3.2.2. Flöjt	sid. 6
3.2.3. Horn	sid. 6
3.2.4. Klarinett	sid. 7
3.2.5. Oboe	sid. 8
5. Analys	sid. 8
5.1. Arrangeringsmetoder	sid. 8
5.2. Instrumenttekniska frågor	sid. 9
6. Sammanfattning	sid. 9

1. Inledning

Att arrangera musik är något som alltid fascinerat mig. Att någon utifrån ett enkelt tema kan anpassa det nästan till oigenkännlighet för att passa deras behov. Jag har haft musiklärare som skrivit arrangemang för att passa ensembler som annars inte spelar ihop – med mer än acceptabelt resultat. Det är onekligen något som är bra att kunna, speciellt om man har för avsikt att ha elever.

Jag har själv spelat en hel del blåskvintett, och jag är väldigt tilltalad av hur blåskvintettens klang inte är, som till exempel stråkkvartettens, homogen. Den ställer högre krav på instrumentationen om man eftersträvar en homogen klang, men ger också en hel del möjligheter som inte är möjliga i exempelvis en stråkkvartett.

Trots alla möjligheter så finns det ju också något som i många ögon kan ses som nackdelar. Blåskvintettens förbannelse är kanske den allmänna synen på dess repertoar; oseriös musik med ”glimten i ögat”. Trots detta är just dessa stycken en av de saker jag tycker bäst om med blåskvintett, och det är sådana jag främst riktat in mig på att skriva.

1.1 Syfte

Jag har spelat i blåskvintett nästan lika länge som jag spelat fagott, men trots det har jag aldrig använt mig av det för att lära mig mer om ensemblen. Jag har gått dit och spelat mina stämmor – utan tvekan med mycket nöje – men det har inte sträckt sig längre än så. Nu på senare tid har mitt intresse för komposition ökat markant, men jag har känt mig begränsad av min okunskap om de olika instrumenten.

Som, förhoppningsvis, blivande lärare på mitt instrument vill jag kunna arrangera för de ensembler som finns. Som lärare på blåsinstrument är man inte lika bortskämd som stråklärare, och måste därför kunna utnyttja det man har.

Hur gör man sedan ett arrangemang? Jag tänkte testa flera sätt att närma mig ett stycke. Bland annat med att ha ett utgångsmaterial, typ en stråkkvartett eller en pianostämman, och genom att bara utgå från traditionella melodier och harmonisera och instrumentera allt ”från scratch”.

Mitt syfte med detta projekt är alltså:

- Att bättre lära känna instrumenten i en blåskvintett, såsom instrumenttekniska begränsningar, register och skarvar
- Att prova på olika metoder vid arrangering och skapa en större förståelse för vilket utgångsläge man ska välja vid olika typer av musik
- Att, genom de två ovan beskrivna syftena, öka förståelsen för hur jag skriver för en ensemble med begränsade färdigheter på det musikaliska området.

1.2 Frågor

- Vilka sätt närma sig arrangering passar vilken typ av musik, och vilka är deras begränsningar?
- Vilka är blåskvintettinstrumentens begränsningar?
 - Vilka tekniska aspekter ska man ha i åtanke när man skriver för nybörjare?

2. Metod

2.1 Arrangeringstekniska metoder

Jag har, som syftet beskriver, prövat på två metoder. För mina arrangemang på låtarna "Pippi Långstrump" och "The entertainer" närmade jag mig själva arrangerandet genom att helt enkelt lyssna på låtarna och ta ut melodin och sedan själv harmonisera och lägga till stämmor.

För instrumentering av Wolfs "Lebe Wohl" använde jag mig av pianostämman. Den metoden är naturligt mer begränsande också därför att jag ville hålla mig så trogen originalet som möjligt. I och med att pianostämman i detta verk innehåller fler toner än man med traditionella spelsätt kan frammana i en blåskvintett fick jag ofta ta ut ackord för att lättast finna vilka toner man kunde ta bort.

Större delen av mitt arbete har skett på tåg där jag gjort grundarbetet i form av en pianostämma med anteckningar, för att sedan sättas ihop till en blåskvintett när jag fått tag på ett klaviaturinstrument som jag använt som hjälpmedel för instrumentering.

2.2 Instrumenttekniska frågor

Mitt arbete har på ett tursamt sätt sammanfallit med att jag fått möjlighet att spela med i en blåskvintett i Oslo. Mina medmusikanter spelar sina instrument på en väldigt hög nivå och de har varit en stor källa för information. I den kvintetten har jag också haft möjligheten att testa mina arrangemang och på så sätt få kommentarer på de olika stämmornas utformning. De har kunnat belysa de olika instrumentens svagheter på ett annat sätt än böcker, och har även kommit med förslag på hur man kan kringgå dessa.

Utöver att bara prata med övriga instrumentalister har jag även studerat en hel del blåskvintettnoter, däribland kvintetterna av Fernström och Nielsen.

En svårighet på detta område är att alla har en tendens att säga lika saker, men med små variationer. Vem ska man förlita sig på när 3 lika kompetenta källor säger tre olika saker? Jag har jämkat så gott jag kan, speciellt när det gäller register och valt "den gyllene medelvägen".

Ett annat problem jag stött på har varit när man ska dra gränsen för vad som är en subjektiv uppfattning av instrumentet och vad som är en objektiv beskrivning. Detta inte minst när det gäller vad som är svårt för nybörjaren. Jag har helt enkelt använt mig av flera källor och gjort en bedömning utifrån vad massan säger.

3. Material

Som referensmelodi för mitt arrangemang på Pippi Långstrump har jag lyssnat på signaturmelodin till tv-serien, såsom framförd av Inger Nilsson. Just denna version har jag valt då det är den som är mest känd, och det är också den som är lättast att få tag på.

Som referensmelodi för mitt arrangemang av ”The Entertainer” har jag utgått ifrån en inspelning på piano, samt ett antal källor från Internet. Då jag inte haft som mål att skapa ett arrangemang i så nära samstämmighet med originalet som möjligt så har jag tagit mig friheten att lyssna på många olika versioner. Melodin är densamma på alla dessa även om harmoniseringar och form bitvis skiljer sig, och det är den jag varit ute efter.

Som grund för mitt arrangemang av sången Lebe Wohl har jag använt mig av utgåvan från Edition Peters. Den är transponerad en liten ters från Gess dur till Ess. Detta då jag tänkt spela den med en sångare som sjunger det i denna tonart.

4. Resultat

4.1 Arrangeringsmetoder

Jag valde för de olika styckena olika sätt att arrangera. I mitt arbete har jag klart kunnat skåda olika användningsområden för de beprövade metoderna. Den metod jag använde för ”Pippi Långstrump” och ”The Entertainer” passade sig bäst för just denna typ av musik. Man har stor frihet att jobba med materialet, och är inte bunden till något absolut i musiken som man hade varit om det hade varit ett traditionellt klassiskt stycke.

Denna metod hade för mitt tredje arrangemang, Lebe wohl, varit ett svårt val i och med att detta stycke är att betrakta som just ett traditionellt klassiskt stycke. Utgångsläget var i detta fall ett helt annat än när jag gav mig in på de andra arrangemangen, vilket också präglade mitt val av metod. Att ändra i mitt utgångsmaterial och själv skriva stämmor hade resulterat i ett helt annat stycke, vilket i det fallet inte hade varit önskvärt.

Att utgå ifrån ett redan befintligt stycke när man anpassar ett stycke för en ensemble handlar inte så mycket om att själv skriva, utan att på bästa sätt återge originalstycket med de medel man har. Med ”Lebe wohl” kände jag mig, med rätta, tvungen att följa pianostämman nästan slaviskt.

4.2 Instrumenttekniska frågor

Om man ska skriva för blåskvintett är det ett måste att känna till instrumenten. Här kommer en kortare sammanfattning med information om instrumenten i en blåskvintett.

4.2.1 Fagott

Fagotten är, tillsammans med hornet, basen i blåskvintetten. Dess register sträcker sig från kontrabass upp till tvåstrukna ess (Bb1 resp. eb2). Fagottens register är inte bara stort, utan det har också ett stort klangspektrum. Nämnas bör också att en av fagottens svagare sidor är nyanser.

Man kan på fagott inte spela lika svagt som på exempelvis klarinett då det är lätt att tappa tonen och svårare att intonera ju svagare man spelar.

Att spela starkt är generellt sätt lättare, men man kommer inte upp i samma nyans som exempelvis horn. I och med att fagotten blandar sig så väl med andra instrument är det svårt att urskilja fagotten om det är för tjockt instrumenterat.

Fagottens olika register ter sig som följande:

- Den lägsta kvinten är dov och volymstark, och lämpar sig inte att spela i svagare nyans, speciellt inte låga h (kontra-h).
- Mellanregistret (G till c1) har en mjuk fri klang som lätt blandar sig med övriga instrument, inte minst horn. Här är de tekniska begränsningarna små, nyansvariationer är inget större problem.
- Över c1 har fagotten en ljusare sångbar klang som påminner mycket om den mänskliga rösten. Här är fagotten relativt tonsvag, men när man kommer över a1 får fagotten en gäll klang som i starkare nyanser, likt en oboe, skär igenom.

Snabbare passager är lättare i det mellersta registret (G-f1) och man kan säga att ju färre förtecken desto bättre. Att stöta toner sker på fagott med lätthet, men är lättare i det mellersta registret.

Att tänka på när man skriver för nybörjare

När man börjar spela fagott brukar man hålla sig inom registret F till c1. På grund av stora grepp så tar det ofta något år innan några snabbare tekniska löpningar är möjliga. I början har fagottisten inte heller tränat upp den muskulatur som krävs för att spela svagare nyanser.

4.2.2 Flöjt

Flöjten är det högsta träblåsinstrumentet, med ett register som sträcker sig från ettstrukna c till fyrstrukna d (c1 till d4). Flöjtens ton är i de övre registren väldigt projicerad, för att inte säga vass. Rent dynamiskt blir flöjten starkare och starkare ju högre upp i registret man kommer, och den lägsta oktaven saknar bärkraft och lämpar sig inte för starka nyanser.

Flöjtens olika register ter sig som följande:

- Ettstrukna c till tvåstrukna c är flöjten volymsvag med en mjuk, nästan mystisk klang.
- Tvåstrukna c till trestrukna g är flöjtens "bruksregister" där den lättast smälter in i klangen hos övriga instrument, men också där flöjten är mest lättspelad.
- Trestrukna a till fyrstrukna d (och uppåt) är svårspelat och har en vass klang. Greppen i detta register är mycket ologiska, och det är således svårare att spela snabba passager här än i lägre register.

Värt att nämna är också att flöjten är det mest luftkrävande av alla träblåsinstrumenten, och att

detta bör tas hänsyn till.

Att tänka på när man skriver för nybörjare

Det lägre registret är svårbemästrat och kräver en ganska stor portion kontroll och för nybörjaren kan det vara svårt att få ton. Den lägsta tersen (c1-e1) bör undvikas under det första året. Detta gäller också det högre registret. Ju högre man spelar, desto högre krav ställs på utövarens embouchure. Att spela kring trestrukna c är för de flesta inte något problem, men ställer man som arrangör krav på tonkvalitet bör man, om möjligt, ta reda på mer om den som ska spela stämman.

4.2.3 Horn

Hornet är det instrument i blåskvintetten med störst omfång. Man nyttjar frekvent toner ner till klingande stora C, och beroende på exekutör kan man skriva ännu lägre. I orkester är toner upp till klingande tvåstrukna eb vanligt förekommande, och många orkestersonen kräver att förstahornisten spelar upp till en kvint högre.

Stora hopp är på horn svårt, och bör undvikas, speciellt på höjden och i snabba löpningar.

Hornet spelar inte klingande, utan är stämt i F. Således måste man notera stämman en kvint upp från hur man vill att det ska låta.

Hornets olika register ter sig som följande:

- Från klingande lilla c och nedåt är hornet relativt volymstarkt, men saknar den fokuserade klangen som exempelvis fagotten har. I starkare nyanser blir klangen ”brassig”.
- Mellan lilla c och ettstrukna c har hornet en bred klang som lätt smälter in bland övriga instrument. I detta register är det också lätt att spela svagt
- Från ettstrukna c och uppåt har hornet en heroisk klang som nyttjas frekvent i orkestrar. Här spelar man med fördel i starkare nyanser upp till tvåstrukna eb, och ännu högre beroende på hornist.

Att tänka på när man skriver för nybörjare

Hornets register tar ett långt tag att lära sig bemästra, och man bör inte gå lägre än klingande lilla c (noterat g) och högre än klingande g1 (noterat d2).

4.2.3 Klarinett

Klarinetten är det instrument som av träblåsinstrumenten har störst omfång, och nyttjas därför med fördel som både melodiinstrument och som mellanregisterinstrument. Omfånget sträcker sig från klingande lilla d upp till trestrukna bess. Klarinetten är liksom hornet ett transponerat instrument och stämmer i bess. Man måste därför notera en stor sekund över hur man vill att det ska klinga.

Även om bessklarinetten är den vanligaste så bör också nämnas att det även är vanligt att använda sig av klarinetter stämde i A. Bland andra Carl Nielsen använder i sin blåskvintett A-

klarinett.

Klarinettens olika register ter sig som följande:

- Den lägsta nonan (noterade e till f#1) har en mjuk och djup klang och det registret kan sägas vara relativt lättspelat.
- Tonerna g1 till bess1 (noterat) är på klarinett problematiska toner som, på grund av instrumentets konstruktion, är väsiga och klanglösa i jämförelse med övriga registret. Skickligare klarinettister har dock övat bort detta till större del.
- Tvåstrukna c till trestrukna c (noterat) är projicerat men har en, i jämförelse med andra träblåsinstrument, djup klang.
- Det översta registret har en skarp klang som i starkare nyanser skär igenom.

Klarinetten är ett instrument med väldiga dynamikmöjligheter, speciellt nedåt i nyans med ett pianissimo endast överträffat av stråkinstrument.

Att tänka på när man skriver för nybörjare

Klarinettens nedre register ställer inte till med några större problem hos nybörjaren. Det högre registret kan däremot vara svårbemästrat, även en bit upp i åldrarna.

Märk också att eftersom klarinetten är ett transponerat instrument så blir det fler korsförtecken om man väljer att skriva i en korstonart. A dur blir på bessklarinet H dur. När man skriver för en bättre ensemble kan man räkna med att klarinettisten klarar av detta, eller att man kan skriva för A-klarinett, men på kulturskolenivå är A-klarinetter mer sällsynta än sin en halvton högre klingande släkting.

4.2.4 Oboe

Oboen är det instrument i blåskvintetten med minst register, bara från lilla bess till trestrukna g; inte ens tre oktaver från lägsta tonen. Det dubbla rörbladet ger instrumentet möjlighet till stora hopp, och artikulationsmöjligheter som vida överstiger exempelvis klarinettens.

Värt att nämna är att oboe nästan inte kräver någon luft, och att det efter längre stunders spel kan vara bra att ge oboeisten möjlighet att tömma lungorna på gammal luft. Detta är ett vanligare problem än att faktiskt få för lite luft.

Oboens olika register ter sig som följande:

- Den lägsta tersen (lilla bess till ettstrukna dess) är väldigt svår att spela svagt i, och används nästintill aldrig i annat än mezzoforte och starkare. Den lägsta kvinten har en stor och varm klang, men är lite problematisk rent ansatsmässigt och bör därför inte noteras staccato i för högt tempo.
- Mellan ettstrukna d och tvåstrukna a ligger oboens lyriska register som passar utmärkt för nästan allt man känner att oboens klang passar in i. Snabba löpningar är inget större problem

och vackra långa fraser är idealiskt.

- I det högsta registret blir oboens ton vassare och vassare. I solon är detta inget hinder, utan mildras lätt med vibrato, men i andra roller kan oboen lätt tränga igenom.

Oboen blir, likt fagotten, svagare ju högre upp i registret man kommer.

Att tänka på när man skriver för nybörjare

En nybörjaroboeist har vanligtvis svårt att spela nyanser. Man bör undvika det nedre registret i alla nyanser utom forte, eller när kravet på tonkvalitet är sekundärt. Uppåt kan man skriva upp till tvåstrukna a.

5. Analys

5.1. Arrangeringsmetoder

Att bara utgå från melodin och sedan göra allt annat själv är den metod jag föredragit. Dels ger den betydligt mycket mer frihet för det egna komponerandet, men också större frihet på problemlösningsområdet. Det enda riktiga problem jag märkte av var inte metodens svaghet, utan snarare en ytterst subjektiv begränsning; Min egen tendens att gå till överdrift var onekligen ett problem i mitt arbete. Jag fick ofta hålla mig själv tillbaka eller helt enkelt se över vad jag gjort och revidera stämmor.

Den andra metoden föll mig inte i smaken, kanske främst på grund av att den passar sig för andra stycken än de jag vill arrangera. Jag var, när jag började mitt arbete, inte helt säker på gränsen mellan instrumentering/transkribering och arrangering. Denna metod gör sig helt klart bättre till det första av dessa två! När man i arrangering har friheten att sätta sin egen prägel på ett stycke, men när man instrumenterar försöker i alla fall jag hålla mig så trogen originalet som möjligt.

Jämförelsen jag gör är inte bra på så sätt att jag faktiskt jobbat med helt olika typ av stycken med de olika metoderna. Det blir en jämförelse av äpplen och apelsiner, istället för av Royal Gala och Granny Smith. För en korrekt analys skulle jag ha närmat mig samma stycke, eller två liknande stycken på de olika sätten.

Att det har varit mycket lärorikt är inget jag hymlar med, och att jag sedan fått möjlighet att samarbeta med andra musiker och haft möjligheter, om än ganska små, att pröva det jag skrivit har varit ovärderligt.

5.2. Instrumenttekniska frågor

Här finns inte så mycket att tillägga, utom kanske att avsaknaden av allmännt vedertagna metoder, på stråk typ Suzuki, gjort att det på blås finns många uppfattningar om vad en nybörjare klarar av. De som jag pratat med är såklart präglade av hur deras första år med instrumentet såg ut – och således skiljer sig deras bild av

6. Sammanfattning

Att närma sig blåskvintetten genom att arrangera är ett ypperligt sätt att få reda på mer om denna ensemble. God kunskap om de olika instrumenten är A och O om man senare vill gå vidare och behandla blåskvintetten som en helhet med allt vad det innebär i frågor om klang, dynamik och tonegenskaper. Här har jag tagit ett litet steg på vägen mot den kunskapen, och även utvärderat två tillvägagångssätt vid arrangering.

Vill man, som jag, i framtiden även undervisa på sitt instrument, är det också bra att ha kunskap om de olika instrumenten för att kanske kunna skriva arrangemang. Därför har jag också tagit reda på vad man ska tänka på när man skriver för de olika instrumenten när de utövas på nybörjarnivå.

Detta dokument bör bara ses som en grund för de som är intresserade av blåskvintetten. Jag har bara skrapat på ytan, och känner mig själv fortfarande som en total nybörjare, även om jag lärt mig att inte gå i de enklaste fällorna. Förhoppningsvis har jag gett eventuella läsare av dokumentet verktyg för att lättare kunna närma sig blåskvintetten.

Linus Berglund

Musikkonservatoriet Falun. Lätt reviderad i Mannheim, Tyskland April 2010